

Reuna ja leuka.

Kalima yhdistää oppikirjassaan Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat 154 sm. *reuna* sanan kiistattomana lainana liett. *briaunà* 'reuna' substantiiviin.¹ Myös *leuka* sanamme hän selittää ss. 28, 75, 186, 199 empimättä balttilaiselta taholta saaduksi ja liittää sen liett. *liaukà* 'rauhanen, risa' substantiiviin. Vain s. 132 Kalima merkitsee tämän sanayhdistelmän jonkin verran epävarmaksi. »Nämä esimerkit», hän huomauttaa s. 75, »osoittavat, että balttilaisella taholla ieur. *ēu* ei ollut vielä kehittynyt *iau:*ksi, kun *leuka* ja *reuna* lainattiin, sillä silloin olisi tuskin tultu *eu* (*eü*):lliseen asuun». Edelleen luemme s. 186: »Liettuaa vanhempi kanta kuvastuu epäilemättä myös liettuan *iau:*n itämerensuomalaisessa vastineessa *eu* (*leuka, reuna*), joka todistaa, ettei *ēu ollut balttilaisella taholla vielä kosketuskaudella kehittynyt *iau:*ksi». Koska Kalima Vir. 1941 s. 140 toteaa ihmeekseen, etten ole maininnut tähän asti sanaakaan hänen tieteeseen tuomistaan uusista sanayhdistelmistä ja hänen mm. sm. *reuna* sanaa käsitellessään esittämistään uusista äännehistoriallisista selityksistä, niin mielihyvin täytän seuraavilla sivuilla hänen toivomuksensa.

Sm. *reuna*, joka Kaliman oppikirjassa s. 154 sen sukukielissä tavattavista sisarsanoista esitetyistä tiedoista päättäen on perinyt nykyisen merkityk-

¹ Käytän seuraavia lyhennyksiä: Būga LK = Lietuvių kalbos žodynas; Endzelin LG = Lettische Grammatik; Kalima = Kalima, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat; Kurschat DL = Deutsch-litauisches Wörterbuch (v. 1870—74); Kurschat LD = Litauisch-deutsches Wörterbuch (v. 1883); KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung; Leskien Bild. = Die Bildung der Nomina im Litauischen; ME = Mühlenbach-Endzelin, Lettisch-deutsches Wörterbuch; SB = Studi Baltici; TŽ = Tauta ir Žodis.

sensä kantasuomesta, ja liett. *briaunà*¹ ovat itse asiassa vain suhteellisen harvoissa tapauksissa toistensa suoranaisia käännösvastineita. Tarkastamissani saksalais-liettualaisissa sanakirjoissa 'reunaa' ilmaisevien saks. *Rand* ja *Kante* substantiivien vastineiden joukossa ei ole *briaunà* sanaa.² Tämä ei esiinny myöskään Baronasin toimittamassa parhaimmasta venäläis-liettualaisessa sanakirjassa³ erilaisissa 'reunan' merkityksissä käytettyjen ven. *край, ранд, борн, кайма* ja *поле* substantiivien vastinesanana. Sm. *reuna* sanan varsinainen merkitysvastine liettuassa on *krāštas*, joka alkuaan on merkinnyt vain 'rantaa' (latv. *krasts* 'ranta'), ja latviassa *mala*, joka on liettualais-latvialaisesta kantakielestä periytynyt 'reunan' nimitys. Liettuassa siitä on enää vain muutamia säilymiä tavattavissa (esim. *līg-mala* 'reunan korkeus').

Liett. *briaunà* substantiivivia käytetään ilmaisemaan mitä vaihtelevimpia käsitteitä. Esitettäköön tässä sen monivivahteista käyttöä valaisevia esimerkkejä. Aikaisemmissa lähteissä *briaunà* esiintyy yksinään, ilman määräyssanaa, 'kattilan tai padan reunan' merkityksessä.⁴ Myöhemmin julkaistuissa sanakirjoissa siihen on liitetty 'kattilaa' tai 'pataa' ilmaiseva attribuutti (*kātilo briaunà* 'kattilan reuna'⁵, *pūodo briaunà* 'padan reuna'⁶). Huomattakoon, että Kurschatin nimenomaisen maininnan mukaan vadin ja yleensä astian reunasta sen sijaan käytetään nimitystä *bartà*.⁷ Tavallisemmin *briaunà* sanaa näytään käytettävän 'syrjän, sivun' merkityksessä, ja niinpä Busch ja Chomskas ovat syystä sijoittaneet sanakirjassaan sen merkitykset järjestykseen 'sivu; reuna'.⁸ Tarkemmin sanoen se tarkoittaa tässä tapauksessa esineen kapeahkoa 'sivupintaa' (esim. *lentōs briaunà* 'laudan syrjä'⁹, *pīnigo briaunà* 'rahan syrjä'¹⁰, *stālo briaunà* 'pöydän syrjä'¹¹). Tämä käsite on ollut myös Kurschatilla mielessään hänen esittäessään »tylpän reunan»¹² määräyssanatta käytetyn *briaunà* substantiivin

¹ Ääntyy = *braunà*, jossa paino on jälkimmäisellä tavulla.

² Mm. Mielcke, Littaüisch-deutsches und Deutsch-littaüisches Wörter-Buch (v. 1800), Kurschat DL, Scholz-Talmantas, Deutsch-litauisches Taschenwörterbuch (v. 1929).

³ Русų литувіų žodynas² (v. 1932).

⁴ *Brauna* 'der Rand am Kessel oder Topf' Mielcke mp. I 32. Hänellä *r* voi olla = *r*.

⁵ = 'der Rand des Kessels' Kurschat DL I 682.

⁶ = 'der Rand des Topfes' Kurschat LD 58.

⁷ Ks. Kurschat DL II 119 (= 'Rand'), LD 40 (= 'Bord').

⁸ = 'Seite; Rand' Busch-Chomskas, Litauisch-deutsches Wörterbuch (v. 1927) 40.

⁹ = 'кромá, кромка' Baronas mp. 218.

¹⁰ = 'гүрү' Baronas mp. 108.

¹¹ = 'ребро' Baronas mp. 487.

¹² = 'eine stumpfe Kante' LD 58. *Kante* tarkoittaa olennaisesti paitsi esineen reunaviivaa myös tähän rajoittuvaa sen kapeahkoa sivupintaa.

ainoaksi merkitykseksi. Myös 'veitsenhamara', joka niinikään muodostaa kapeahkon ja pitkähkön pinnan, on *briaunà*. Mielcken aikana sitä käytettiin yksinään, ilman määräyssanaa, tätä veitsen osaa ilmaisemaan.¹ Uudemmissa sanakirjoissa siihen liittyy 'veistä' osoittava attribuutti (*peĩlio briaunà* 'veitsen hamara')². 'Veitsenterän' merkitys, jossa niinikään *briaunà* substantiivina sinänsä käytetään³, on ilmeisesti vasta myöhemmän kehityksen tulos. Ensi kuulemalta tuntuu oudolta, että sanallamme monikossa käytettynä ilmaistaan edelleen myös 'luista veitsenpäätä' (*peĩlio briaunos* 'luinen veitsen pää')⁴. Tässäkin tapauksessa on kysymyksessä merkityksenvaihdos, joka on ilmeisesti *briaunà* sanaa äänteellisesti muistuttavan *kriaunà* 'kädensija, kahva' substantiivin vaikutusta (*peĩlio kriaunà* 'veitsen pää'). Veitsen, mm. linkkuveitsen, päässä saattaa olla kaksi puoliskoja (kumpikin *kriaunà*), jotka yhdessä muodostavat veitsenpään (= *kriaunos* monikko).⁵ Muistaessamme, että tällainen veitsenpää, *kriaunos*, on yleensä luusta valmistettu, käsitämme ilman muuta, miksi *peĩlio briaunos* niinikään tarkoittaa nimenomaan juuri 'luista veitsenpäättä'. Huomautettakoon vielä lisäksi, että myös viikatteenterän ja auranvantaan selkäpuolta nimitetään *briaunà*ksi.⁶ Puheenaolevalla sanalla ilmaistaan myös 'kahden tasaisen pinnan leikkausviivaa, särmää'.⁷ Tässä merkityksessä käytettynä siitä on muodostettu johdannaiset *briaunõjs* 'särmio, prisma', *briaunõinis* 'monitahokas, polyedri' ja *briaunotas* 'särmäiseksi tahottu'.⁸ Edelleen *briaunà* sanalla ilmaistaan erilaisia esineiden ulkonevia osia. Tämä sen käytön puoli on tärkeimpiä siitä päätellen, että Būga sijoittaa substantiivimme merkitykset järjestykseen '(reunus)lista (karniisi), ulkonema, reuna'.⁹ Esimerkkeinä mainittakoon *lango briaunà* 'ikkunanreunus, ikkunalista'¹⁰ ja *peĩciaus briaunà* 'uunin reunus'.¹¹ En voi olla tässä

¹ *Brauna*, der Messerrücken, Mielcke mp. I 32, Messerrücken, *Braunà*, mp. II 340.

² = 'der Messerrücken' Kurschat LD 58, DL II 56.

³ *briauna* 'Messerschneide' Scholz-Talmantas mp. 132.

⁴ = 'костяной черенок ножа' Juškeviš, Литовский словарь I (v. 1904) 232.

⁵ *kriauna* 'одна половина черенка', *kriaunos* 'черенок (перочинного) ножа' Sereiskis, Lietuviškai-rusiškas žodynas (v. 1933) 420.

⁶ *Brauna* 'der Rücken des Messers, der Sense, der Pflugschar' Nesselmann, Wörterbuch der litauischen Sprache (v. 1851) 344. Hänellä *r* voi olla = *ř*.

⁷ = 'krawędź' Lalis, Podręczny słownik polsko-litewski (v. 1922) 67, 'ребро' (matematiikassa ja tekniikassa) Sereiskis mp. 100.

⁸ = 'граненый' Sereiskis mp.

⁹ = 'Karnies, Vorsprung, Kante' Būga KZ LI 116.

¹⁰ = 'Fensterkante, Fenstergesims' Niedermann-Senn-Brender, Wörterbuch der litauischen Schriftsprache I (v. 1932) 88.

¹¹ = 'карниз у печки, wieniec pieca' Juškeviš mp.

samalla huomauttamatta, että Juškevitšin sanakirjassakaan *briaunà*, jonka päämerkityksinä siinä on 'uunin reunus, lista (simssi)'¹, ei lainkaan esiinny 'reunan' käsitteen ilmauksena.² Vieläpä *briaunà* sanaa käytetään merkitsemään sellaisiakin käsitteitä kuin 'laivan emäpuuta'³ ja 'vuorenharjaa'.⁴ Kaiken lopuksi lisättäköön, että *briaunà* saattaa olla myös 'leivänkuori'.⁵ Liett. *briaunà* on siis, kuten näemme, merkityksiltään hämmästyttävän laaja-alainen.

Hyvin väljät merkitystehtävät on myös latv. *braūna* substantiivilla, joka on liettualaisen sanamme etymologinen vastine.⁶ Sillä on mm. merkitykset 'rupi, hilse, suomu, kuori'.⁷ Mainitut liettuan ja latvian kielten substantiivit yhdistetään liettualaiseen verbiin *briāutis* 'väkisin tunkeutua eteenpäin tai sisään'.⁸ Tämän rinnalla (*ri* = *ŗ*) tavataan samamerkityksisenä *brāutis*, joka eroaa edellisestä, samoin kuin latv. *braūna* liett. *briaunà* sanasta, äänteellisesti vain siinä, että *ŗ*:ää vastaamassa on *r*.

Puheenaolevien liettualaisten sanojen väliseen etymologiseen sukulaisuuteen ja niiden merkitysten suhteeseen katsoen ovat niihin verrattavissa toistensa kanssa yhteenkuuluvat saks. *Vorsprung* 'ulkoneva osa, ulkonema, kieleke' ja *vorspringen* 'hypätä esiin' sekä ven. *výstup* 'ulkonema' ja *výstupit'* 'astua esiin'. Voimme niin ollen pitää varmana, että liett. *briaunà* substantiivin merkityksistä juuri 'ulkoneva osa, ulkonema' on vanhin. Jos otamme sen lähtökohdaksi, niin myös ne merkitystehtävät, jotka latv. *braūna* on itselleen vallannut, ovat helposti selitettävissä. Huomautettakoon tässä vain, että 'kuoren' merkitys, joka sillä on, ei ole liettualaisellekaan vastineelle outo. Kuten edellä mainitsin, liett. *briaunà*

¹ = 'карнизъ у печки, гзымзъ' mp.

² Juškevitšilla mp. on *stogo briaunà* 'рогъ крыши', s.o. »katon sarvi«. En ole oikein selvillä siitä, mitä katon osaa hän sillä tarkoittaa.

³ *Brauna* 'der Kiel des Schiffes', *ant braunòs budavoti* 'auf den Kiel bauen' Nesselmann mp.

⁴ = 'der Rücken eines Felsens' Bezzenger, Litauische Forschungen (v. 1882) 102.

⁵ = 'корка хлѣба' Miežinis, Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszka-rusiszka žodynas (v. 1894) 36.

⁶ Ks. Leskien Bild. 364, 366, Būga mp. Schulze KZ L 259 näyttää pitävän niitä vain homonyymeina, siis etymologisesti yhteenkuulumattomina, mutta tähän tulokseen hän on ilmeisesti tullut kysymyksessä olevien sanojen perin pintapuolisen tarkastelun perusteella.

⁷ *braūna* 'der Schorf, Schelfer; Schuppe; der Schlangenbalg; die beim Auskriechen aus Hüllen (der Insekten z.B.) oder Eiern nachgelassene Haut, Hülle od. Schale' der Helm, mit dem einige Kinder geboren werden; das Eingeweide' ME I 327. Viimeisen edellisestä merkityksestä (= 'onnenkypärä, caput galeatum') ks. Schulze mp.

⁸ Ks. Leskien mp., Būga mp., ME mp.

sanaa käytetään myös 'leivänkuoresta'. Tämä liettualainen substantiivi yhdistetään sm. *reuna* sanaan merkityksen 'reuna' vuoksi, joka sillä erinäisissä tapauksissa on. Koska latv. *braūna* substantiivilla ei ole sitä tai jotakin läheistä sukulaismerkitystä, on ymmärrettävää, että *briaunà* on astunut liettuan 'reunaa' tarkoittavien ilmausten joukkoon vasta suhteellisen myöhään tämän kielen erillisen kehityksen aikana. Jo yksistään tämän seikan vuoksi näyttää olevan liian rohkeata panna sm. *reuna* lainana liett. *briaunà* sanan rinnalle.

Äänneasu *briaunà* ei ole yhteisliettualainen. Alaliettuassa substantiivimme esiintyy *braunà*-muotoisena (ks. Būga mp.), jossa siis on *r* kuten latv. *braūna* sanassa. Esimerkin samanlaisesta vaihtelusta tarjoaa äsken mainitsemani verbi *briāutis* ~ *brāutis*. Mielestäni ei voi olla epäilystäkään siitä, että *braunà* on alkuperäinen ja *briaunà* vasta murteissa syntynyt sekundäärinen äänneasu. Mikäli liettualaisessa sanassa sananalkuisen konsonantin tai konsonanttiryhmän jäljessä tavataan milloin *r*, milloin *ř*, palataalistettu konsonantti on yleensä myöhemmän kehityksen tulos. Liettuan murteissa ilmenee näet voimakas taipumus *r*:n palataalistamiseen mainitussa asemassa, ja perin usein *r* onkin korvattu *ř*:llä (sen merkkinä kirjoituksessa *ři*). Lukuisat ovat ne tapaukset, joissa *r* ja sekundäärinen *ř* esiintyvät rinnakkain. Sanakirjoja silmäilemälläkin se on helposti todettavissa. Niinpä verbin *kraušyti* 'rikkoa, hävittää, työntää' rinnalla (= latv. *krausīt* 'survoa', ven. *krušit* 'hävittää') on samassa merkityksessä olemassa myös *kriaušyti*. Sen perussanassakin *r* ja *ř* vaihtelevat: *krūšti* ~ *kriūšti* 'rouhia, survoa rikki'.¹ Muita esimerkkejä ovat: *grīaužti* ~ *grāužti* 'nakertaa' (= latv. *grāuzt* sam.²), *kriušà* ~ *krušà* 'rakeet' (= latv. *krusa* sam., kirkkoslaav. *krōxa* 'muru'), *sriaujā* ~ *sraujā* 'virta' (= latv. *strauja* 'virtaus', mkirkkoslaav. *struja* 'virta', *sr-* > *str-* latviassa ja slaavilaisissa kielissä), *sriovē* ~ *srovē* 'virtaus' (= latv. *strāve* sam.), *triobā* ~ *trobā* 'rakenus' (= latv. *trāba* sam.), *triušis* ~ *trušis* 'ruoko' (latv. *trusis* 'vihvilä'). Sulkujen välissä mainitut latvialaiset ja slaavilaiset sanat osoittavat, että *r* on alkuperäinen. Puheenaolevan konsonanttivaihtelun yleisyydestä ovat edelleen todistuksena mm. edellä mainitussa Sereiskisin liettuan kielen sanakirjassa hakusanojen joukossa esiintyvät merkinnät *krauš...* = *kriauš...* (s. 417), *kriuš...* = *kruš...* (s. 423), *sriov...* = *srov...*

¹ Kaliman oppikirjassa s. 156 mainitaan sekä *kraušyti* että *kriaušyti*, joista, omittuista kyllä, vain jälkimmäisen hän sanoo olevan *krūšti* verbiin kuuluva iteratiivijohdannainen. Ennemminkin edellinen verbi *r*:n puolesta tätä lähempänä olevana olisi ollut sellaiseksi merkittävä.

² Sanalyhennys sam. osoittaa, että sanalla, jonka jäljessä se on, on sama merkitys kuin lähinnä edellä mainitulla sanalla.

(s. 857) jne. Myös slaavilaiset ja saksalaiset lainasanat, jotka liettuassa ovat enimmäkseen suhteellisen myöhäisperäisiä, tarjoavat riittävästi esimerkkejä tällaisesta r:n sekundäärisestä palataalistumisesta. Mainittakoon vain *striūnà* ~ *strūnà* 'soittimen kieli' (< valkoven. *struná* sam.¹), *triūbà* ~ *trūbà* 'torvi' (< valkoven. *trubá* sam.²), *briūnas* ~ *brūnas* 'ruskea' (< keski-alasaks. *brūn* sam.) ja *kriācas* ~ *krācas* 'karsta' (< saks. *Kratze* sam.). Niin ollen on jokseenkin varmaa, että myös *briaunà* sanan *r* on vasta murteissa tapahtuneen palataalistumisen tulos, joten siis alaliettä. *braunà* r:ineen kuvastaa alkuperäistä kantaliettuasta periytynyttä äänneasua. Jos balttil. *brauna* tai sekundäärinen *brauna* olisi lainautunut kantasuomeen, niin suomessa olisi toki *rauna eikä *reuna*.

Kuten kirjoituksessani esittämäni seikat osoittavat, puheenaolevaan sanayhdistelmään liittyy sellaisia kielihistoriallisia pulmia, että yksistään jo niiden vuoksi on viisainta olla yhdistämättä sm. *reuna* ja liett. *br(i)auinà* sanoja toisiinsa.

On luovuttava myös siitä ajatuksesta, että sm. *leuka* on balttilaisperäinen sana lähteenään Kaliman lainanantajakielessä olleeksi olettava *lēuka, joka muka on ollut liettualaisen nykyään mm. 'rauhasta' ja ahtaammassa käytössä 'kaularauhasta, risaa' merkitsevän *liaukà* sanan vastine. Kaliman hapuilevasti kirjoitetusta esityksestä päättäen *lēuka ilmaisi 'leukaa', mikä hänen mielestään on ollut myös liettualaisen substantiivin aiempi merkitys (s. 132). Tuntuu jo ilman muuta hullutukselta yksinomaan etymologian keksimiseksi sm. *leuka* sanalle tekaista balttil. *lēuka 'leuka' substantiivi ja ilman lähempiä tutkimuksia väittää, että liett. *liaukà* on merkinnyt aikaisemmin 'leukaa' tai jotakin muuta siihen liittyvää pään osaa. Sellaisia oletuksia varten ei ole saatavissa muista indo-eurooppalaisista kielistä tukea. Ne balttilaisten kielten sanat, joihin liett. *liaukà* on lähimmin verrattavissa, osoittavat Kaliman pelkkään päänänpistoon perustuvan selityksen mahdottomuuden. Koska hänen harhakäsityksensä mukaan indo-aur. *ēy*-diftongi on kehkeytynyt balttilaisissa kielissä äänneyhtymäksi *iaū*, hän on tietenkin etsinyt latvian kielen sanakirjoista *liauka* substantiivia, mutta aivan turhaan. Sellaistahan itse asiassa ei voi olla olemassa. Jos oppikirjamme tekijä olisi balttilaisesta äännehistoriasta paremmin perillä, niin hän olisi vaivattomasti löytänyt liett. *liaukà* sanan säännönmukaisen vastineen, jona latviassa saattaa olla vain *lauka*. Liettualainenkin sana ääntyy näet, jollemme ota huomioon into-naatiota, samalla tavalla vain se erotuksena, että paino siinä on jälkim-

¹ Ks. Skardžius TŽ VII 208.

² Ks. Skardžius mp. 224.

mäisellä tavulla. Latv. *lauka* substantiivilla on merkitykset 'läpimärkä, pehmeä aine tai esine; (tavallisesti monikko *laukas*) sian nielurisa-turpoama'.¹

Liett. *liaukà* 'rauhanen, risa' ja latv. *lauka(s)* 'sian nielurisa-turpoama' sanojen alkuperästä on annettu kaksikin eri selitystä, joista kumpakaan on vaikeata väittää ehdottomasti vääräksi. Pedersen SB IV 152 on esittänyt niille etymologiseksi vastineeksi kreik. *leúkē* (λεῦκη) 'vaalea ihotuma' substantiivin. Tämä yhdistelmä saa kannatusta mainitussa Endzelinin ja Hausenbergin sanakirjassa (mp.). Sen sijaan Pisani SB V 99 ja Stang, Das slavische und baltische Verbum 165, eivät katso voivansa pitää sitä hyväksyttävänä. Jos tarkastelemme puheenaolevia balttilaisia substantiiveja niiden kaikkien merkitysten ja muiden niitä äänteellisesti lähellä olevien sanojen valossa, niin se etymologinen selitys, jonka mukaan on lähdeittävä liett. *liaũkti* 'valua (esim. hiestä), juosta, virrata' verbistä², tuntuu sittenkin vakuuttavammalta, ja minä puolestani pidän sitä oikeaan osuneena. Mainitun verbin rinnalla tavataan liettuassa lisäksi myös johdannainen *liaukoti* 'vyöryä, virrata vuolaasti, tulvia'.³ Saman sanaperheen, johon kysymyksessä olevat balttilaiset sanat kuuluvat, edustajia lienevät mm. mskand. *laug* 'kylpyvesi' (< indo-aur. *louk-*) ja m.-yläsaks. *luhhen* 'pestä' (< indo-aur. *luk-*).

Syntyperältään balttil. *lauka* voi olla vain tekemistä osoittavien -*ã*-vartaloisten nominien ryhmään kuuluva sana, joka ensimmältä siis on tarkoittanut 'valumista, virtaamista'. Liettualaisen sanan monikolla (*liaũkos*) on merkitys, joka on vielä varsin lähellä alkuperäistä, nimittäin 'aallot'. Suureksi ei ole katsottava myöskään muutosta, kun latv. *lauka* substantiivina alettiin käyttää nykyisessä merkityksessään 'läpimärkä aine tai esine'. Erinäisissä lauseyhteyksissä alkuperäinen 'valumisen, virtaamisen' merkitys liittyy tähän substantiiviin vielä selvästi tajuttavana. Tarkastelta-koonpa vain sen käyttöä Mühlenbachin ja Endzelinin sanakirjassa (II 531) esitetyissä esimerkkilauseissa *tu jau esi laukãs* (mon. lokatiivi) *sasvĩdis* ja *kēve sabraukta vienãs laukãs* (mon. lok.), joista edellinen on suomennettavissa sanoilla 'sinä olet jo hiestynyt »hikivirroiksi»' ja jälkimmäinen sanoilla 'tamma on paljon ajolla uuvutettu pelkiksi »hikivirroiksi»'. Latv. *lauka* (tavallisesti monikko *laukas*) on joutunut myös 'sian nielurisa-turpoaman' nimitykseksi, mikä sekin on helposti käsitettävissä. Varhaisempina aikoina,

¹ = 'etwas Durchnässtes, Weiches; eine Krankheit, Anschwellung der Mandeln bei Schweinen' ME II 531, Endzelin-Hausenberg, Ergänzungen und Berichtigungen zu K. Mühlenbachs Lettisch-deutschem Wörterbuch I 769.

² Ks. ME II 531—2. Vrt. Būga, Русскій Филологическій Вѣстникъ LXVI 241.

³ = 'to rush; to gush; to flow copiously' Lalis, A Dictionary of the English and Lithuanian Languages I (v. 1903) 173.

kun ihmiset eivät tunteneet vielä sairauksien todellisia syitä, oli laajalti vallalla sellainen käsitys, että ne aiheutuivat tautia synnyttävän aineksen »virtaamisesta» tai »valumisesta» ruumiissa. Sitä kuvastavat mm. sairauksien nimitykset *katarrī* ja *reumatismi*, jotka ovat muinaiskreikan kielestä peräisin. Mkreik. *katárroos* (κατάρροος) merkitsee sairautta, jossa tauti-aines »valuu» yhteen kohtaan ruumista, erittäinkin suuhun. Sanan alkuperäinen merkitys on 'valuminen'. Mkreik. *rheumatismós* (ῥευματισμός) tarkoittaa taas tautia, jossa tautia synnyttävä aines »virtaa» paikasta toiseen ruumiissa, ja se johtuu saman taudin nimityksenä käytetystä sanasta *rheūma* (ῥεῦμα), jonka varsinainen merkitys on 'virtaaminen'. Myös puheenaolevan latvialaisen substantiivin liettualainen vastine mainitaan monikkomuotoisena (*liaũkos*) sioissa esiintyvän sairauden nimitykseksi. Kurschatin mukaan (LD 228) se ilmaisee samaa käsitettä kuin muista eläimistä puhuttaessa *pažándēs*, minkä saksalaisena vastineena hänellä (LD 301) on 'Kropf'. *Kropf* tarkoittaa yleensä 'kaulakuputautia, kilpirauhaskasvainta, struumaa'. Liett. *pažándēs* merkitsee samaa tautia, mutta myös 'nielurisatulehdusta, kurkkutulehdusta, angiinaa'.¹ Kurschatilla *pažándēs* ja *liaũkos* tarkoittavat kaikesta päättäen 'nielurisatulehdusta'.² Liett. *liaũkos*³ ja latv. *laukas* (-as < -ōs) ovat siis jokseenkin varmasti saman vain sioissa esiintyvän sairauden nimityksiä, ja niiden käyttö tässä merkityksessä lienee peräisin ainakin jo liettualais-latvialaisen kantakielen ajalta. '(Nielu)risa' ja '(kaula)rauhanen', joita vain liettualainen substantiivi *liaukà* ilmaisee, ovat viimeiseksi kehittyneitä merkityksiä. Sana, jota alkuaan on käytetty vain sikojen sairaalloisesti turvonneista nielurisoista, on myöhemmin kehittynyt risojen ja rauhasten, myös terveiden, yleiseksi nimitykseksi.⁴ On merkittävää, että vielä vanhemmissa liettuan kielen

¹ *pažándēs* 'зоб (болезнь); горловая жаба' Sereiskis mp. 677.

² *Kropf* merkitsee Kurschatinkin kielessä (DL I 716) kahta eri sairautta: 1) = '(ihmisessä) eine verhärtete Geschwulst am Halse' (liett. *gũžas pakaklỹj*), 2) = 'eine Drüsenentzündung am Halse' (liett. *pažánd's*, eläimissä ja ihmisessä). Edellisessä tapauksessa *Kropf* on 'kilpirauhaskasvain' (liett. *gũžas* varsinaisesti = 'kaulakupu'). Liett. *pažándē* sanan, jonka monikko *pažánd's* on, merkityksinä Kurschatilla on 'Drüse' = 'Mandel am Halse' (mp. 309), 'Halsdrüse' (mp. 581), 'Halsmandel' (mp. 582), 'Mandel' = 'eine Drüse am Halse' (mp. II 44). Lisättäköön vielä, että 'er leidet an einem(!) Halsgeschwulst' on liettuaksi *jám pažándēs* («Halsdrüsen») *sutinusios* (mp. I 581), s.o. 'hänen nielurisansa ovat turvonneet'.

³ Kalima 132 huomauttaa, että *liaũkos* merkitsee Kurschatin mukaan 'sian kaularauhasta'. Todellisuudessa Kurschatilla (LD 228) tämän liettualaisen sanan, joka siis on *liaukà* substantiivin monikko, merkityksenä on sian 'Halsdrüsen', s.o. 'kaularauhaset', tai oikeammin sanoen 'nieluriset'. Kuten Kurschatin selityksestä ilmenee, hän näet tarkoittaa niillä juuri mainitsemaani sian nielurisojen tulehdusta.

⁴ Pisanin arvelun mukaan (mp.) liett. *liaukà* 'rauhanen' ja *liaũkos* 'aallot' edel-

sanakirjoissa (Mielcke, Nesselmann, Kurschat) *liauka* substantiivin käyttö rajoitetaan nimenomaisesti yksinomaan sikoihin.¹

Liettuan ja latvian *lauka* tuskin edustaa välittömästi kantabaltista periytynyttä äänneasua. Indo-eurooppalaisessa kantakielessä tekemistä osoittavilla *-ā*-feminiineillä oli juuritavussa alunperin *o*-vokaali (*o*, *oi*, *ou*), ja balttilaisissa kielissä niille on kantakielen perintönä *a*-vokaali (< indo-*eur. o*) olennaisesti ominainen (indo-*eur. ou* > balttil. *au*, jonka edessä oleva konsonantti on palataalistumaton).² Kuten esim. kreik. *rhēō* (ῥῆω) 'juoksen' verbiä (< *sreūō) vastaa *rhōē* (ῥοή) 'virta(us)' (< *srouā), siten liett. *liaukiū* 'valun' verbin (< *leukjō) säännönmukainen substantiivivastine olisi *lauka (< *loutā). Tämä odotettavissa oleva äänneasua ei olekaan vallan kokonansa kadonnut. Szyrwidin liettuan kielen sanakirjasta (5. pain. 1713) tunnemme monikollisen substantiivin *laukos*, jonka hän ilmoittaa merkitsevän 'kulkutautia'.³ Kuten *l* osoittaa, tässä tapauksessa ei ole kysymyksessä *liaukos*, vaan *laukos*. Latviassa sitä vastaa monikollinen *laukas* 'lyötäessä nenästä vuotava veri; nielurisasairaus sioissa; sikaruusu'⁴, mutta on sentään paikallaan huomauttaa, että niissä lähteissä, joissa sanamme esiintyy, äänneiden merkintä ei ole aivan tarkka, joten *l* kenties voisi merkitä *l̄*-äkin.⁵ Saatamme muuten todeta, että latvialaisen substantiivin ensimmäinen merkitys ('nenästä vuotava veri') on vielä varsin lähellä alkuperäistä ('valuminen, virtaaminen'). Niissä tapauksissa, joissa verbiin kuuluvan *-ā*-feminiinin juuritavussa esiintyy tällä lailla milloin *au* (*a*, *ai*), milloin '*au*⁶ (*e*, *ei*)', viimeksimainittu äänneasua on yleensä vastaa-

lyttävät, että sanan aiempi merkitys on ollut 'paisuminen'. Hänenkin mielestään sanamme on siis alunperin kuulunut tekemistä ilmaisevien substantiivien joukkoon.

¹ Sanakirjassaan Mielcke antaa sanallemme vain seuraavat merkitykset: *Laukos* die Drüsen am Schwein' I 143, 'Mandel der Schweine' II 334 (hänellä *l* myös = *l̄*). Nesselmannilla on edellä mainitussa sanakirjassaan (s. 352): *Lauka* 'eine Drüse, Finne am Schwein' (hänelläkin *l* myös = *l̄*). Sika, jossa on *liauka*, on, kuten merkitykseksi pantu 'Finne', s.o. 'matorakkula', osoittaa, sairastava eläin.

² Ks. Endzelin LG 193.

³ = 'ložna choroba, epidemia'. Ks. Leskien Bild. 229, ME II 426.

⁴ = 'die rote Suppe, die auf Schläge aus der Nase läuft; eine Schweinekrankheit, Mandeln; der Rotlauf der Schweine' ME II 426.

⁵ Sen osoittamiseksi, että *laukas* substantiivin *l̄*-n äännearvo ei ole täysin varma, se on merkitty Mühlenbachin ja Endzelinin sanakirjassa antiikvakirjaimella erotukseksi sen muista kirjaimista, jotka ovat tavalliseen tapaan kursiivia (*laukas*). Tästä menettelytapaa on siinä noudatettu järjestelmällisesti, mutta Kalima ei ole ottanut sitä oppikirjassaan lainkaan huomioon balttilaisia sanoja esittäessään.

⁶ '*au* = *au*-diftongi, jonka edessä oleva konsonantti äännetään palataalistaan.

⁷ Kalima merkitsee balttilaisten kielten *i*- ja *u*-diftongit muka foneettista tarkkuutta tavoitellen *ai̯*-lla, *au̯*-lla ja *ei̯*-llä (mm. ss. 40, 72—5). Koska ne eivät kuiten-

vasta verbistä lähtöisin (tässä 'au < indo-eur. ey).¹ Näin ollen on varsin todennäköistä, että myös balttil. *lauka* (liett. *liaukà*, latv. *lauka*) ei edusta alkuperäistä äänneasua. Balttil. *lauka* on saattanut syntyä puheenaolleesta *lauka sanasta, jonka monikko on ainakin liettuassa (Szyrwidillä) vielä tavattavissa, *l:n* tunkeutuessa *l:n* paikalle vastaavasta verbistä (liett. *liaũkti*) tai alkukonsonantin jostakin muusta syystä palataalistuessa.² Jos balttil. *lauka tai sen syrjäyttänyt *lauka* olisi joutunut lainana kantasuomeen, niin suomessa ei olisi *leuka*, vaan *lauka.

Būga, Aistitki studijai 42, on verrannut sm. *leuka* substantiivina liett. *pa-liáukis* 'härän riippuva kaulanahka' sanaan (*pa-* prefiksi), jolle kreik. *leukaníē* (λευκανίη) 'kurkku, nielu' muka on sukua. On syytä viivähtää hetkinen tämänkin yhdistelmän parissa, koska Kalima pitää sitäkin hyväksyttävänä (ss. 22, 132).³ Liett. *paliáukis* on prefiksijohdannainen edellä käsittelemästani *liaũkos* 'kaularauhaset' sanasta⁴ ja on syntynyt niin muodoin vasta liettuan kielessä. Mainittu äänneasu ei ole yhteisliettualainen, vaan sana tavataan seuraavissakin asuissa: *paliáukis* (Baronas mp. 380), *paliáukj̄s* (Kurschat DL II 336), *paláukis* (mp. I 673), *paláũkis* (Kurschat LD 289). Viimeksimainitut *lau*-lliset sanamuodot ovat varsin mielenkiintoiset, niissä kun piilee alkuperäiseksi oletamani *lauka substantiivi, jonka sittemmin *liaukà* on syrjäyttänyt. Miežinisin tietämän mukaan (mp. 163) sanamme esiintyy myös monikollisena feminiininä

kaan yleensä äänny siten, on parasta käyttää vain virallisen oikeinkirjoitustavan mukaisia merkkejä *ai*, *au* ja *ei*. Näiden ääntämys vaihtelee kaikissa balttilaisissa kielissä intonaatiosta riippuen suuresti. Niinpä esim. latv. *laiva* 'vene' sanassa, jossa diftongilla on tasaintonaatio (merkitään *aĩ*:lla), *ai* ei lainkaan vastaa s. *laiva* sanan *ai*:ta eikä siis ole samalla tavalla merkittävässä. Latvian kielessä puheenaolevissa diftongeissa, jos niillä on tasaintonaatio, *a* ja *e* ovat sivu- ja *i* ja *u* varsinaiset huippuäänteet. Enintään kolmannes diftongin koko kestosta lankeaa niissä *a:n* ja *e:n* osalle (ks. Ābele, Filologu biedrības raksti I 42). Niin muodoin esim. latv. *aĩ:n* merkiksi ei sovi *ai*, vaan *aĩ*. Samaa on sanottava liettuassa vallitsevista oloista. Jos *i-* ja *u-*diftongeilla on nousuintonaatio (= *aĩ*, *aũ*, *eĩ*), niin *a* ja *e* ovat niissä lyhyet, mutta *i* ja *u* puolipitkät, ja jos niillä on laskuintonaatio (= *ái*, *áu*, *éi*), niin *a* ja *e* ovat pitkät, mutta *i* ja *u* lyhyet (ks. Ekblom, Manuel phonétique de la langue lituanienne 7, 17). Niin muodoin esim. *au* ei kelpaa lainkaan mm. liett. *pláutas* 'lauta' ja *pláutas* 'huuhdottu' sanojen diftongien merkiksi, eikä niitä edes voida merkitäkään foneettisesti samalla tavalla.

¹ Ks. Endzelin LG 193.

² Tällaisia sekundäärisen palataalistumisen ilmiöitä käsittelevät mm. Endzelin LG 136—8 ja Pedersen SB IV 154.

³ Būgalla on *pa-ljaũkis*. Kalima, joka oppikirjansa alkulauseessa ilmoittaa noudattavansa liettualaisten sanojen nykyistä kirjoitustapaa, on siirtänyt sen asuun *pa-ljaũkis*, mutta se ei ole oikea. Pitäisi olla *pa-liáukis* (Būgan *au* = *áu*).

⁴ Ks. Leskien Bild. 305.

asussa *paliukos* (vrt. *liukos*). Kaikista esittämistäni syistä ei *paliukis* sanaakaan voida ottaa lukuun sm. *leuka* substantiivin alkuperää selvitettäessä.

Lopuksi huomautettakoon vielä, ettei tunnu lainkaan houkuttelevalta otaksua, että kantasuomalaiset olisivat lainanneet leukansa nimitykseksi sanan, joka ei merkinnyt nimenomaan 'leukaa' tai 'leukaluuta', vaan jotakin muuta, vaikkapa esim. '(kaula)rauhasta'. Kuten kantasuomeen siirtynyt balttilaisperäinen sanastoaines kokonaisuudessaan vakuuttavasti osoittaa, balttilaisten naapuriensa kielen aineksia lainanneet kaukaiset esi-isämme hallitsivat sitä mm. sanastollisesti niin suurella taituruudella, että he, jos olisivat olleet 'leuan' nimityksen tarpeessa, varmasti olisivat omaksuneet juuri vastaavan sanan. Ikivanhoja perintösanoja, jotka balttilaisissa kielissä merkitsevät 'leukaa', ovat liett. *smākras*, *smakrà*, latv. *smakrs* ja liett. *žándas*, latv. *zuóds*.¹

Kaliman esittämät sm. *reuna* ja *leuka* sanojen etymologiat edellyttävät, että ne on lainattu liettuasta. Vain tässä kielessä balttilaisiksi vastineiksi oletetuilla substantiiveilla on suhteellisen myöhään, vasta liettualaislatvialaisen kantakielen jälkeisenä aikana, kehittyneinä ne merkitykset, joihin hän sanayhdistelmänsä olennaisesti perustaa, ja vain liettuassa on balttilaisessa substantiivissa, johon Kalima liittää *reuna* sanan, hänen selityksensä edellyttämä *br̄au-* (osassa murteita ja latviassa *brau-*). Tästä päättäen Kalima pitää selviönä, että liettuakin on ollut kantasuomen balttilaisten lainojen lähdekielenä. Kaikki nykyisin tuntemamme tosi-seikat ovat kuitenkin ristiriidassa tämän käsityksen kanssa.² Joku voinee

¹ Ks. Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch* 270, 365, ME III 950, IV 758—9.

² Thomsenin mukaan lainauksen lähteenä on ollut todennäköisimmin ja Mikolan mielestä varmasti latvian kieli (ks. Kalima 188). Minä puolestani pidän muinais-kuuria sinä kielenä, josta kantasuomi pääasiallisesti ammensi balttilaiset lainansa (ks. FUF XXII 56—62). Kiparsky, *Die Kurenfrage* 63—4, *Baltische Lande* I 46, yhtyy minun selityksiini sikäli, että hänenkin mielestään kantasuomalaiset olivat välittömästi kosketuksissa muinaisten kuurilaisten kanssa. Sen sijaan hän katsoo, ihme kyllä, aivan mahdottomaksi asiaksi, että kantasuomalaiset olisivat lainanneet näiltä balttilaisilta naapureiltaan muita sanoja kuin niiden nimen. Edellisessä teoksessaan (v. 1939) s. 25 hän oikein tähdentää sitä seikkaa, ettei muka ainoakaan tutkija ole hyväksynyt minun käsitystäni kantasuomen balttilaisten lainojen alkuperästä. Tämä väite ei kyllä ole totuudenmukainen. Puheenaoleva kirjoitukseni on saanut suurtakin tunnustusta osakseen. Rozwadowski sanoo Helsingin yliopistolle slaavilaisen filologian professorinviran täyttämistä varten v. 1934 antamassaan painetussa asiantuntijanlausunnossa sitä balttilaisten ja itämerensuomalaisten heimojen esihistoriaa valaisevaksi tärkeäksi tutkimukseksi, jossa on näytetty kirrkaasti

kyllä viitata hämäläisheimon ja Padasjoen Auhtosten kylän nimiin, jotka »liettualaisperäisinä» muka todistavat kantasuomalaisten olleen kosketuksessa liettualaisten kanssa. Tunkelo on näet aikoinaan (Vir. 1899 ss. 97—107) saanut päähänpiston yhdistää *hämäläinen* ja *Auhtonen* sanat liettualaisiin substantiiveihin *žemaitis* ja *aukštaitis* (monikko *žemaičiai*, *aukštaičiai*). Lähteinä pidetyt sanat mainitaan meillä heimonnimiksi. Sellaisia ne eivät kuitenkaan ole olleet, vaan kuvastivat alunperin varhaisimpana historiallisena aikana liettualaisten, jotka silloin asuivat nykyistään idempänä, asuma-alueen maaston kahdenlaista luonnetta.¹ Läntinen alankoalue oli *Žemaičiai* (sanasta *žemas* 'alava') ja sen itäpuolella oleva ylänköalue *Aukštaičiai* (sanasta *aukštas* 'korkea'). Samoja sanoja käytettiin myös niiden asukkaista (*žemaičiai* »alankomaalaiset», *aukštaičiai* »ylänkömaalaiset»). Nämä nimitykset ilmaisivat niin olleen alkuaan puhtaasti maantieteellisiä käsitteitä, ja liettualaisten tutkijain mukaan, mitä on syytä tässä erikoisesti tähdentää, ne ovat syntyneet vasta myöhään keskiajalla.² Vasta myöhemmältä ajalta juontaa alkunsa liettualaisten jako žemaitilaisiin ja aukštaitilaisiin nykyiseen tapaan, nimittäin liettuan kahden päämurteiston perusteella. Molemmissa tapauksissa žemaitilais- ja aukštaitilaisalueiden rajat eivät ole aivan samat. Silloin kun *žemaičiai* ja *aukštaičiai* olivat vielä pelkkiä maantieteellisiä käsitteitä, nimettiin žemaitilaisiksi myös niitä »Alankomaan» liettualaisia, jotka puhuivat aukštaitilaismurretta, ja perinteellisesti tämä tapa on vielä meidänkin päivinämme erinäisissä paikallismurteissa säilyneenä³. Tunkelon yritys etsiä hämäläisheimon ja Auhtosten kylän nimien juuria liettuaasta ylittää kaiken todennäköisyyden rajat siinä määrin, ettei Kalimakaan ole rohjennut sijoittaa niitä edes oppikirjansa »epävarmojen yhdistelmien» lueteloon (ss. 201—4). Tunkelon »teoria on», hän huomauttaa s. 27, »mielenkiintoinen, mutta selitystä ei voi katsoa suinkaan varmaksi, kun ei ole osoitettavissa, mitä esim. *Häme* on merkinnyt». Sen sijaan Kiparsky, joka tutkimustyössään osoittaa suurta itsekritiikin puutetta, yhtyy kokoomateoksessa *Baltische Lande I* julkaisemassaan kirjoituksessa (ss. 46—7)

toteen, että kantasuomeen balttilaiset lainat ovat tulleet muinaiskuurista. En muuten käsitä lainkaan Kiparskyn ajatusten kulkua, ja yhtä arvoituksellinen se on kenelle tahansa. Kantasuomalaisille kelpasi kieleensä kyllä kuurilaisten naapuriensa itsestään käyttämä nimitys, mutta enempien sanojen lainaamista näiltä he visusti kartoivat. Sen sijaan he lainasivat empimättä runsaasti balttilaisia sanastoaineksia muulta taholta. Niin Kiparsky ilmeisesti aprikoiitsee.

¹ Ks. Būga LK LIII, Salys TŽ VI 175.

² Ks. Būga mp., Kalba ir senovė I s. VI, Salys mp. 174.

³ Ks. Salys mp. 177. Kalimalla on oppikirjassaan s. VI virheellisesti »liettuan aukštaitilaismurteet».

Tunkelon selitykseen ja katsoo kysymyksessä olevien suomen kielen sanojen todistavan, että kantasuomalaiset olivat myös liettualaisten kanssa välittömästi kosketuksissa¹. Varmemmaksi vakuudeksi hän on, ehkä ulkomaalaista lukijaa silmällä pitäen, pannut mainitun Padasjoen kylän nimen oikein monikolliseen nominatiivimuotoon *Auhtoiset*, mikäli siihen ei ole syynä suomen kielen taidon puutteellisuus. Kiparskyn mielipiteen ilmaisusta ei olisi tieteelle juuri nimeksikään haittaa, jollei kirjoitus olisi ilmestynyt huomattavassa saksankielisessä julkaisussa, josta tuo mahdollon selitys lähtee muka kiistattomaa tosiasiaan perustuvana peruuttamattomasti vaellukselle maailman tieteelliseen kirjallisuuteen. Toivotavasti voin pian toisessa yhteydessä käsitellä kysymyksessä olevia sanayhdistelmiä seikkaperäisemmin balttilaiselta kannalta katsoen. Muuten jo Wiklund Vir. 1900 ss. 40—3 on osoittanut, että Auhtosten kylän nimen tulkitseminen mainitulla tavalla liettualaisperäiseksi on sula mahdollisuus, ja Tunkelo itse mp. 43—4 myöntää hänen olevan oikeassa². Kiparskyn olisi ollut syytä ottaa tämä huomioon, jottei hän olisi lähtenyt esittämään ilmeisiä perättömyyksiä ulkomaiden tiedemiehille.

Entä sitten ne »uudet» äännehistorialliset havainnot, joilla Kalima väittää mm. s. *reuna* sanaa käsitellessään rikastuttaneensa balttilaisten kielten tutkimusta? Niiden tarkastelua emme voi mitenkään sivuuttaa sm. *reuna* ja *leuka* substantiivien balttilaisperäisyyden mahdollisuutta punnitessamme.

Kaliman mielestä sm. *reuna* ja *leuka* sanojen *eu* kuvastaa esihistoriallista balttil. *ēu*-diftongia (< indo-eur. *ēu*), joka balttilaisissa kielissä sittemmin muka on muuttunut äänneyhtymäksi *iau* (= vokaali *i* + *au*). Hänen mainittujen sanojen originaaleiksi olettamansa sanat ovat olleet siis **brēyna* ja **lēuka* (liettuassa nyt *briaunà*, *liaukà*). Äänneyhtymää *iau* balttilaisissa kielissä kuitenkin itse asiassa ei ole eikä koskaan ole ollut olemassa. »Uuden» äännehistoriallisen selityksensä Kalima perustaa yksinomaan kirjoitettuun liettuan kieleen, joka ei kuvasta lähimainkaan foneettisella tarkkuudella puhuttua kieltä. Liettuan kirjoitusjärjestelmässä merkkiyhtymä *iau*, joka esiintyy vain konsonantin jäljessä, ei toki edusta äänneyhtymää *iau*, vaan sen *i* osoittaa, että *au*-diftongia edeltävä konsonantti äännetään palataalistaen. On siis perin epätieteellistä sanoa, että indo-eur. *ēu* on kehkeytynyt liettuassa *iau*:ksi. Sellaisen selityksen esit-

¹ Kiparsky, samoin kuin Kalima 26—7, erehtyvät esittäessään, että *žemaičiai* ja *auksiaičiai* ovat olleet liettualaisten, heimojen nimiä.

² *Häme* ja *hämäläinen* sanoista, jotka todennäköisesti kuuluvat yhteen lap. *sabme* 'lappalainen, Lappi' substantiivin kanssa, ks. Erkki Itkonen Vir. 1941 s. 79.

täminen on yhtä nurinkurista kuin jos oikeinkirjoitustapaamme silmällä pitäen opettaisimme, että kantas. *ŋk* on muuttunut suomessa *nk*:ksi. Todellisuudessa näet kantas. *ŋk* on periytynyt suomeen muuttumattomana, mutta merkitsemme sen vain epätarkasti *nk*:lla (esim. ksm. **han̄ki* ~ sm. *hanki*). Jos Kalima olisi sattumalta nojautunut kirjoitettuun latvian kieleen, joka kuvastaa ääntämystä uskollisemmin, niin hän olisi tietenkin tullut siihen tulokseen, että indo-eur. *ēu*:n paikalla on nykybalttilaisissa kielissä 'au, s.o. au, jonka edellinen konsonantti on palataalistunut (vrt. liett. *liaukà* ~ latv. *lauka*). Tällöin hänen äännehistoriallinen selityksensä ei tosin olisi ollut »uusi», mutta joka tapauksessa sillä olisi ollut se hyvä puoli, että se olisi osunut oikeaan. Nojautuen ainoastaan erääseen v. 1908 ilmestyneeseen kirjoitukseen Kalima selittää balttil. *iāu*:n, s.o. 'au:n, syntyneen nimenomaan vain indo-eur. *ēu*-diftongista (ss. 38, 75, 186), mutta tavallisia käsikirjojakin silmäilemällä hän olisi voinut helposti todeta, että myös indo-eur. *ēu*, joka hänen selityksensä mukaan (ss. 38, 74) balttilaisissa kielissä on kauttaaltaan yhtynyt indoeur. *au*:n ja *ou*:n kanssa samaksi diftongiksi, s.o. au:ksi, on ainakin osittain kehittynyt 'au:ksi¹. Muuten mainittakoon, että niissä tapauksissa, joissa liett. *au*:lla tai jollakin muulla diftongilla on nousuintonaatio (*aū* jne.), tämä palautuu yleensä indo-eurooppalaiseen lyhyeen diftongiin. Sen sijaan pitkän diftongin säännönmukaisella jatkajalla on liettuassa laskuintonaatio (*āu* jne.). Niin ollen, jos olettaisimme esim. liett. *briaunà* (yks. akkusatiivi *briaūna*) ja *liaukà* (yks. akk. *liaūka*) sanojen edustavan foneettisen kehityksen tietä syntyneitä äänneasua, kantabalttilaisiksi alkumuodoiksi **brēun-* ja **lēuk-* ~ asuja olisi vaikea ajatella. Balttilaisten kielten sanansisäisen 'au:n edeltäjänä on ollut äänneyhtymä *jaū* (*īau*), s.o. *j* (*ī*) + au-diftongi². Sanan alussa *jaū* on säilynyt muuttumattomana tähän päivään asti.

Siitä, että siirtyminen indo-eur. *ēu*:sta ja *ēu*:sta *jaū*:hun on suoritettu loppuun jo balttilaisessa kantakielessä, baltologit ovat täydellä syyllä yksimieliset. Vieläpä hyvin monen tutkijan käsityksen mukaan tämä muutos, joka on ominainen myös slaavilaisille kielille, kuuluu jo esibalttilaisen ajan äännteellisen kehityksen ilmiöihin³. Jos sm. *reuna* ja *leuka* kuvastaisivat balttilaisia eu-diftongillisia sanoja, niin ne olisivat siis kanta-balttilaisia lainoja.

Ne balttilaiset substantiivit, jotka Kalima olettaa s. *reuna* ja *leuka*

¹ Ks. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler 147—8, Endzelin LG 40—1, Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik I^o 41—2, Pedersen SB IV 150—4, Pisani SB V 99—102, Stang, Das slavische und baltische Verbum 165.

² Ks. Endzelin LG 40, Vondrák mp. 41.

³ Ks. mm. Vondrák mp.

sanojen originaaleiksi, ovat kuuluneet *-ō*-vartaloiisiin feminiineihin, joiden yks. nominatiivi liettuassa ja latviassa päättyy nykyisin *-ā*:han (liett. *briaunā, liaukė*, latv. *braūna, Lauka*). Kantabaltissa *-ā*-feminiinien yks. nominatiivin loppuna oli avoin *-ō* tai vaihtoehtoisesti *-ā̃* (< indo-eur. *-ā*)¹. Tämä pitkä vartalovokaali esiintyi, paria poikkeusta lukuunottamatta, kaikissa sijamuodoissa; esim. sen kantabalttilaisen substantiivin, johon sm. *vako* sanaan yhdistetty liett. *vagà* 'vako' palautuu, yks. nominatiivi oli **vagō*, akkusatiivi ja instrumentaali **vagōn*, genitiivi **vagōs*, datiivi ja lokatiivi **vagōi*, mon. nom. **vagōs*, akk. **vagō(n)s*, gen. **vagōn*², dat. **vagōmus*, instr. **vagōmās*, lok. **vagōsu*. Vasta pitkän ajan kuluttua kanta-kielen jakautumisesta itsenäisiksi eri balttilaisiksi kieliksi *-ā*-feminiinien pitkä vartalovokaali on lyhennyt erinäisissä muodoissa, mm. yks. nominatiivissa, *-a*:ksi³. Vielä kantaliettuassa ja kantalatviassa vartalon pitkä loppuvokaali oli mm. viimeksimainitussa sijassa lyhenemättömänä olemassa⁴. Onpa varmoja todistuksia siitä, että liettuassa *-ā*-feminiinien yks. nominatiivin loppuvokaalin lyheneminen *-a*:ksi on tapahtunut vasta kuluvan vuosituhannen aikana⁵. Liettuan kieli on tässä kohden harvinaisen hitaasti etääntynyt kantabalttilaisesta äännekannasta. Samoin on muinaispreussin laita, jonka pomesanialaismurteessa *-ā*-feminiinien yks. nominatiivissa *-ō* on vielä kauttaaltaan muuttumattomana säilynyt⁶. Latviassa puheenaolevan sijamuodon pitkä loppuvokaali on lyhennyt aikaisemmin kuin liettuassa⁷. Mainittakoon vielä, että Būgan selityksen mukaan (LK CXXXI) muinaisuurissa, jota pidän kantasuomen balttilaisten lainojen pääasiallisena lähdekielenä, oli jo n. v:n 700 seuduilla *-ā*-feminiinien yks. nominatiivissa *-ā̃*. Mikään ei estä meitä olettamasta, että lyhenemisprosessi oli alkanut siinä jo vuosisatoja aikaisemmin.

Näin ollen voimme siis sanoa, että niistä suomen balttilaisperäisistä substantiiveista, joiden originaalit ovat *-ā*-feminiinejä, vain *-o*-loppuiset

¹ Ks. Endzelin SUST LXVII 81, Nieminen FUF XXII 50.

² *ō̃* = umpinainen *ō*-vokaali.

³ Kaliman oppikirjaa selaillessani olen huomannut, että hänen luulonsa mukaan *-ā*-feminiinien yks. nominatiivin *-ō* on jo kantabaltissa lyhennyt *-a*:ksi (esim. ss. 58, 73: »s. *aīsa* . . . = kantabalttil. **aīšō*, **aīša*»). Se on tietenkin sula mahdottomuus.

⁴ Ks. Endzelin mp.

⁵ Ks. Būga LK XXXIII, XXXIV. Liettuassa ja latviassa pitkä vartalovokaali on vielä nytkin säilyneenä mm. adjektiivien feminiinien yks. nominatiivin määrättyssä muodossa, jossa adjektiiviin liittyvä pronomini *ji* on estänyt lyhenemisen; esim. liett. *mažō-ji* 'pieni', mutta pronominittomana *mažā*. Liett. *o* merkitsee aina *ō*:ta.

⁶ Ks. Nieminen mp. 50—1.

⁷ Ks. Būga LK XXXIV, CXXXI.

voitaisiin selittää kantabaltista lähtöisin oleviksi; esim. sm. *puuro* < ksm. **putro* < balttil. **putrō* (~ liett. *putrà* 'puuro' < kantabalttil. **putrō*). Sen sijaan *-a*-loppuisina lainattujen sanojen *-a* viittaa (Kalimankin mukaan, s. 81) balttilaisella taholla yks. nominatiivissa tapahtuneeseen ääntenmuutokseen *-ō > -a*; esim. sm. *vuota* < ksm. **vōta* < balttil. **ōda* (< kantabalttil. **ōdō* > liett. *óda* 'nahka'). Koska tämä muutos ei ollut tapahtunut vielä kantabaltissa, on selvää, että *-a*-lliset sanat on lainattu vasta balttilaisen kantakielen jälkeisenä aikana.

Mitä voimme edellä esitetyn äännehistoriallisen selvittelyn jälkeen sanoa sm. *reuna* ja *leuka* substantiivien balttilaisperäisyyden mahdollisuudesta? Tuloksena ei voi olla mikään muu kuin se, että näiden sanojen, jos selitämme ne Kaliman tavoin lainoiksi, ensimmäinen tavu on lainattu varhaiskantabalttilaisena aikana, kun balttil. *eu*-diftongi vielä oli olemassa, ja jälkimmäinen jonakin sen jälkeisenä ajankohtana. Tällaisten lainojen mahdollisuuden oletaminen ei sentään toki tule kysymykseen.

Voimme jo nyt huoletti sanoa, että sm. *reuna* ja *leuka* eivät ole mitenkään yhdistettävissä lainoina liett. *briaunà* ja *liaukà* substantiiveihin.

Eino Nieminen.